



RUS TILIDAGI EMOTSIONAL METAFORALARNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI

Sobirov Mansur Raximovich

Urganch innovatsion universiteti

“O‘zbek va xorijiy filologiya” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada rus tilidagi emotsional metaforalarning lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda metaforalarning emotsional konseptlarni ifodalashdagi roli, ularning milliy-madaniy asoslari hamda rus xalqining kommunikativ tafakkuridagi o‘rni o‘rganildi. Rus tilida keng qo‘llaniladigan “душа”, “сердце”, “огонь”, “холод”, “тьма” kabi konseptual metaforalar lingvokulturologik va pragmatik nuqtai nazardan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, rus tilidagi emotsional metaforalar insonning ichki ruhiy kechinmalarini obrazli ifodalash bilan birga, xalqning tarixiy xotirasi, diniy qarashlari va milliy mentalitetini ham aks ettiradi.

Kalit so‘zlar: emotsional metafora, lingvokulturologiya, rus tili, konseptual metafora, emotsional konsept, pragmatika, madaniy kod, metaforik tafakkur.

Аннотация. В данной статье анализируются лингвокультурологические особенности эмоциональных метафор в русском языке. Исследуются роль метафор в выражении эмоциональных концептов, их национально-культурные основы, а также место в коммуникативном мышлении русского народа. С лингвокультурологической и прагматической точек зрения рассматриваются концептуальные метафоры, связанные с понятиями «душа», «сердце», «огонь», «холод», «свет» и «тьма». Установлено, что эмоциональные метафоры русского языка не только образно передают



внутренние психоэмоциональные состояния человека, но и отражают историческую память, религиозные представления и национальный менталитет русского народа. Особое внимание уделяется прагматической функции эмоциональных метафор в художественном, публицистическом и политическом дискурсе. Результаты исследования показывают, что эмоциональные метафоры являются важным средством вербализации эмоциональных концептов и одним из ключевых элементов русской языковой картины мира.

Ключевые слова: эмоциональная метафора, лингвокультурология, русский язык, концептуальная метафора, эмоциональный концепт, прагматика, культурный код, метафорическое мышление.

Abstract. This article analyzes the linguocultural features of emotional metaphors in the Russian language. The study investigates the role of metaphors in expressing emotional concepts, their national-cultural foundations, and their place in Russian communicative thinking. Conceptual metaphors such as “душа”, “сердце”, “огонь”, “холод”, and “тьма” are examined from linguocultural and pragmatic perspectives. The findings reveal that emotional metaphors in Russian not only figuratively express inner emotional states but also reflect the historical memory, religious worldview, and national mentality of the Russian people.

Keywords: emotional metaphor, linguoculturology, Russian language, conceptual metaphor, emotional concept, pragmatics, cultural code, metaphorical thinking.

KIRISH. Til inson tafakkurining eng muhim ifoda vositasi bo‘lib, u orqali inson nafaqat voqelikni anglaydi, balki o‘zining ruhiy kechinmalari, emotsional holati va madaniy dunyoqarashini ham namoyon etadi. Tilshunoslikda metafora uzoq yillar davomida faqat badiiy tasvir vositasi sifatida qaralgan bo‘lsa, zamonaviy



kognitiv tilshunoslik metaforani inson tafakkurining konseptual modeli sifatida talqin qilmoqda. Ayniqsa, emotsional metaforalar insonning ichki hissiy dunyosini tushunish va ifodalashda muhim lingvistik vosita hisoblanadi.

Emotsiyalar inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, ular til orqali ma'lum obrazlar va metaforik birliklar vositasida ifodalanadi. Rus tilida emotsional metaforalar juda boy va rang-barang bo'lib, ular xalqning madaniy tafakkuri, diniy qarashlari, tarixiy tajribasi va kommunikativ mentalitetini aks ettiradi. “Душа болит”, “сердце горит”, “ледяной страх”, “темные мысли” kabi metaforik birliklar insonning ruhiy holatini obrazli ifodalash bilan birga, emotsional konseptlarning milliy xususiyatlarini ham namoyon etadi.

Lingvokulturologiya til va madaniyat o'rtasidagi munosabatni o'rganadigan fan sifatida metaforalarning milliy-madaniy mohiyatini tahlil qilishga alohida e'tibor qaratadi. Har bir xalq o'zining tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlari asosida emotsiyalarni turlicha verbalizatsiya qiladi. Shu sababli rus tilidagi emotsional metaforalarni lingvokulturologik jihatdan o'rganish xalqning dunyoqarashi va emotsional tafakkurini anglash imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi zamonaviy tilshunoslikda metaforik tafakkur, emotsional diskurs va lingvokulturologik tahlilga bo'lgan qiziqishning ortib borayotgani bilan belgilanadi. Ayniqsa, rus tilidagi emotsional metaforalarni pragmatik va lingvokulturologik nuqtai nazardan o'rganish madaniyatlararo kommunikatsiya, tarjimashunoslik va kognitiv tilshunoslik rivoji uchun muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi rus tilidagi emotsional metaforalarning lingvokulturologik xususiyatlarini tahlil qilish hamda ularning emotsional konseptlarni shakllantirishdagi rolini aniqlashdan iborat.



TADQIQOT METODOLOGIYASI. Tadqiqot davomida kognitiv-semantik, lingvokulturologik, pragmalingvistik va qiyosiy-tahliliy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot materialini sifatida rus adabiyoti, publitsistik matnlar, siyosiy nutqlar va kundalik kommunikatsiya namunalariidagi emotsional metaforalar tanlab olindi.

Nazariy-metodologik asos sifatida Lakoff va Johnsonning konseptual metafora nazariyasi, Maslova va Teliyaning lingvokulturologik qarashlari, shuningdek, Kövecsesning emotsiya va metafora haqidagi ilmiy konsepsiyalaridan foydalanildi.

Tadqiqot davomida emotsional metaforalar semantik maydon, pragmatik funktsiya va madaniy kod asosida tahlil qilindi.

NATIJALAR VA TAHLIL. Metafora tilning eng muhim kognitiv va estetik vositalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy kognitiv tilshunoslik metaforani inson tafakkurining konseptual modeli sifatida talqin qiladi. Lakoff va Johnsonning fikricha, inson abstrakt tushunchalarni anglash uchun konkret tajriba asosidagi metaforalardan foydalanadi. Emotsiyalar ham abstrakt hodisa bo'lgani sababli ular ko'pincha metaforik birliklar orqali verbalizatsiya qilinadi.

Rus tilida emotsional metaforalar insonning ichki ruhiy holatini ifodalashning eng faol vositalaridan biridir. Bu metaforalar nafaqat emotsional ma'no beradi, balki xalqning milliy tafakkuri va madaniy qadriyatlarini ham aks ettiradi. Rus tilidagi emotsional metaforalar orasida “душа” konsepti alohida o'rin tutadi. Rus madaniyatida “душа” insonning ichki ma'naviy olami, ruhiy kechinmalari va axloqiy mohiyatining markazi sifatida talqin qilinadi.

Masalan, “душа болит” metaforasi qayg'u va ruhiy iztirobni ifodalasa, “широкая душа” metaforasi saxovat va insoniylikni bildiradi. “Душа ушла в



пятки” iborasi esa kuchli qo‘rquv holatini obrazli tarzda ifodalaydi. Ushbu metaforalarda “душа” konsepti insonning emotsional va ma’naviy markazi sifatida namoyon bo‘ladi.

Rus tilidagi emotsional metaforalarda “сердце” konsepti ham keng qo‘llaniladi. “Сердце горит”, “сердце разрывается”, “холодное сердце” kabi birliklar muhabbat, qayg‘u yoki hissiy sovuqlikni ifodalaydi. Bu metaforalarda yurak inson hissiyotlarining fiziologik va ruhiy markazi sifatida tasvirlanadi.

“Огонь” metaforasi rus tilida asosan kuchli hissiyotlarni ifodalash uchun ishlatiladi. “Гореть любовью”, “огонь страсти”, “пылать гневом” kabi metaforalarda issiqlik va olov obrazi emotsional intensivlik bilan bog‘lanadi. Lakoffning ANGER IS HEAT konseptual metaforasi rus tilida ham faol namoyon bo‘ladi. G‘azab, ehtiros va muhabbat ko‘pincha olov yoki issiqlik bilan metaforik jihatdan bog‘lanadi.

Bunga qarama-qarshi ravishda “холод” metaforasi hissiy sovuqlik, qo‘rquv yoki befarqlikni ifodalaydi. “Ледяной страх”, “холодный взгляд”, “замереть от ужаса” kabi birliklarda sovuq obrazi salbiy emotsional holat bilan bog‘lanadi. Bu metaforalar insonning fiziologik tajribasi asosida shakllangan bo‘lib, emotsional holatlarning tana sezgilari bilan aloqadorligini ko‘rsatadi.

Rus tilidagi emotsional metaforalarda “тьма” va “свет” oppozitsiyasi ham muhim o‘rin tutadi. “Темные мысли”, “светлая радость”, “луч надежды” kabi metaforalarda yorug‘lik va qorong‘ulik emotsional holatlarni baholovchi madaniy kod sifatida ishlatiladi. Yorug‘lik quvonch, umid va ijobiylikni ifodalasa, qorong‘ilik qayg‘u, tushkunlik va qo‘rquv bilan bog‘lanadi.

Lingvokulturologik jihatdan rus tilidagi emotsional metaforalar pravoslav dini, rus falsafasi va milliy mentalitet bilan chambarchas bog‘liq. Rus madaniyatida



insonning ichki ruhiy olami va ma'naviy kechinmalariga katta ahamiyat beriladi. Shu sababli “душа” konsepti rus tilidagi emotsional metaforalarning markaziy elementi hisoblanadi.

Maslova ta'kidlashicha, metafora xalqning madaniy xotirasini aks ettiruvchi lingvistik modeldir. Rus tilidagi emotsional metaforalar xalqning tarixiy tajribasi va kollektiv ongida shakllangan obrazlarni saqlab qoladi. Masalan, “камень на душе” metaforasi iztirob va ruhiy og'irlikni ifodalasa, “крылья выросли” metaforasi quvonch va ilhomni bildiradi.

Pragmatik nuqtai nazardan emotsional metaforalar kommunikativ ta'sir vositasi sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Siyosiy va publitsistik diskursda metaforalar auditoriyaga emotsional ta'sir ko'rsatish uchun faol qo'llaniladi. Masalan, rus siyosiy diskursida “огонь борьбы”, “ледяная угроза”, “тьма кризиса” kabi metaforalar ijtimoiy kayfiyatni shakllantirish va auditoriyaning emotsional reaksiyasini boshqarish uchun ishlatiladi.

Emotsional metaforalar badiiy adabiyotda ham estetik va psixologik funktsiya bajaradi. Dostoyevskiy, Tolstoy, Chexov kabi rus yozuvchilari asarlarida emotsional metaforalar qahramonlarning ichki ruhiy dunyosini ochib berishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, Dostoyevskiy asarlarida “душа” metaforalari insonning ichki iztirobi va ma'naviy kurashini ifodalashda faol qo'llaniladi.

Rus tilidagi emotsional metaforalar universallik va milliylik xususiyatlarini birlashtiradi. Issiqlik, sovuq, yorug'lik va qorong'ilik metaforalari ko'plab tillarda uchrasa-da, ularning semantik va pragmatik talqini har bir xalqning madaniy tafakkuri bilan bog'liq holda shakllanadi. Shu jihatdan rus tilidagi emotsional metaforalar xalqning milliy identiteti va kommunikativ mentalitetini aks ettiruvchi lingvokulturologik birliklar hisoblanadi.



XULOSA. Rus tilidagi emotsional metaforalar tilning lingvokulturologik va pragmatik tizimida muhim o‘rin egallaydi. Ular insonning ichki ruhiy holatini obrazli ifodalash bilan birga, xalqning milliy tafakkuri, tarixiy tajribasi va madaniy qadriyatlarini ham aks ettiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, rus tilidagi emotsional metaforalarda “душа”, “сердце”, “огонь”, “холод”, “свет” kabi konseptlar markaziy o‘rin tutadi. Ushbu metaforalar emotsional konseptlarni verbalizatsiya qilishning asosiy lingvistik vositalari hisoblanadi.

Shuningdek, emotsional metaforalar kommunikativ ta’sir vositasi sifatida siyosiy, publitsistik va badiiy diskursda faol qo‘llaniladi. Ular auditoriyaning emotsional holatini boshqarish va pragmatik ta’sir ko‘rsatish vazifasini bajaradi.

Demak, rus tilidagi emotsional metaforalar xalqning lingvokulturologik xotirasi va metaforik tafakkurini aks ettiruvchi muhim konseptual birliklar hisoblanadi. Ularni o‘rganish zamonaviy kognitiv tilshunoslik, pragmalingvistika va lingvokulturologiya rivoji uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Metaphors We Live By / Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
2. Metaphor and Emotion / Kövecses Z. Metaphor and Emotion. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
3. Maslova V. A. Lingvokulturologiya. – Moskva: Akademiya, 2001.
4. Teliya V. N. Russkaya frazeologiya. – Moskva: Shkola “Yazyki russkoy kultury”, 1996.
5. Arutyunova N. D. Yazyk i mir cheloveka. – Moskva: Nauka, 1999.
6. Sapir E. Language. – New York: Harcourt Brace, 1921.



7. Whorf B. Language, Thought and Reality. – Cambridge: MIT Press, 1956.
8. Karaulov Yu. N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost. – Moskva: Nauka, 1987.
9. Slyshkin G. G. Lingvokulturologiya emotsiy. – Volgograd, 2004.
10. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2008.